

УДК 94(477.53)»1917/1920»:327.323.3(093.2)(=411.16)

Д. В. Стаценко

ЄВРЕЙСЬКА КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ (ПОАЛЕЙ-ЦІОН) НА ПОЛТАВЩИНІ У СВІТЛІ ДЖЕРЕЛ (ПОЧАТОК 1920-ИХ РОКІВ)

У статті на основі автентичних архівних документів з'ясовано проблеми діяльності та сходження з політичної арени Полтавщини на початку 1920-их років партійних осередків та окремих представників Єврейської комуністичної партії (Поалей-Ціон). Особливу увагу приділено аналізу взаємовідносин Єврейської компартії з правлячою Компартією більшовиків, а також визначенню характеру, ролі й місця ліквідаторських сил усередині ЄКП (П-Ц). У зв'язку з цим показано причетність більшовиків від найвищого – до місцевого партійних рівнів до процесу розколу цієї політичної сили, у тісній взаємодії з якими ліквідаторські пробільшовицькі групи вели зсередини розкладання Єврейської компартії (Поалей-Ціон). У результаті цього політичний шлях ЄКП (П-Ц) завершився самоліквідацією й вступом окремих її представників у партію більшовиків. Також досліджено умови і механізми самоліквідації місцевих осередків Єврейської комуністичної партії (Поалей-Ціон) на території Полтавщини та входження місцевих екапістів до лав правлячої більшовицької партії.

Ключові слова: УСРР, Полтавщина, євреї, сіонізм, ЄКП (П-Ц), РКП(б), КП(б)У, небільшовицькі партії.

Одним із актуальних аспектів вітчизняної історичної науки залишаються організовані форми єврейського суспільно-політичного руху 20-их років ХХ століття в радянській Україні та в окремих її регіонах. Відповідно до цього,

метою статті є з'ясування на основі історичних джерел проблем діяльності й сходження з політичної арени Полтавщини Єврейської комуністичної партії (Поалей-Ціон) на початку 1920-их років. Для її розв'язання використано опубліковані та автентичні архівні документи зі збереженням при цитуванні особливостей тогочасної орфографії та стилістики, а також праці М. Басманова, К. Гусєва, В. Полушкіної, І. Кураса, Л. Бабенко, С. Ляхівненка та інших. Зазначимо, що в такій постановці вибрана тема не була об'єктом спеціального дослідження, а відтак це підвищує її актуальність.

На початку 1920-их років у радянській Україні (далі УСРР. – Д. С.) та на Полтавщині, крім українських та «загальноросійських» партій, існували також єврейські партії. І хоч політична система в УСРР того часу виглядала як багатопартійна, проте всі партії, крім КП(б)У, реального доступу до влади не мали й користувалися незначним впливом [31, с. 85]. Фактично КП(б)У утвердилася як правляча державна партія, диктатура якої здійснювалася під вивіскою «диктатури пролетаріату» [28, с. 24]. При цьому самостійність КП(б)У була вельми умовною, враховуючи централізм у ланці РКП(б) / ВКП(б) – КП(б)У.

Однією з єврейських партій, яка на початку 1920-их років легально існувала в УСРР та суміжних з нею радянських республіках, була Єврейська комуністична партія (Поалей-Ціон) (далі ЄКП (П-Ц). – Д. С.). Вона стояла на позиціях єврейського національного комунізму. Секретаріат її ЦК знаходився у Москві, у Білорусі діяв Білоруський Головний комітет, в Україні – Українське Центральне бюро (після 1920 року Український Головний комітет) ЄКП (П-Ц). Останній керував Лівобережним і Правобережним бюро ЄКП (П-Ц) в Україні. В сфері впливу цієї партії перебувала Єврейська комуністична спілка молоді (Євкомол), – легально діюча організація єврейської молоді, яка лояльно ставилася до існуючого режиму. При цьому основні сили екапістів зосереджувалися на теренах радянських України та Білорусі. Зокрема, в Україні у середині 1920 року активно діяла 21 організація ЄКП (П-Ц) [2, с. 254; 29, с. 9; 31, с. 310; 32, с. 30-31; 33, с. 56-57].

Загалом ЄКП (П-Ц) була провідною партією Всесвітнього єврейського комуністичного союзу – «Вельтфарбанду». Ідеологія Єврейської компартії поєднувала у собі комуністичні та сіоністські ідеї, а ключовим завданням проголошувалося вирішення «єврейського питання», порятунком єврейського народу від асиміляції, формування єврейської соціалістичної нації. При цьому у екапістів існувало два головних напрями його вирішення. Так, з одного боку, вони пропагували еміграцію євреїв на історичну батьківщину – Палестину, з подальшим проведенням там соціалістичної колонізації, створенням єврейської комуністичної держави. З іншого боку, не відкидаючи ідею еміграції, екапісти боролися за поліпшення життя євреїв на території радянських республік (що утворилися в межах колишньої Російської імперії. – Д. С.) через побудову «автономного єврейського суспільства». Для цього пропонували впровадити систему єврейського самоврядування – єврейські робітничі ради, профспілки, культурні установи та ін. [2, с. 254-255; 29, с. 12].

Взаємовідносини більшовиків з екапістами були неоднозначними. З одного боку, вони дозволяли ідеологічно близькій до них Єврейській компартії легально існувати та діяти. З іншого – застосовували проти неї різні утиски, вели ідейну боротьбу, підтримували лінію на внутрішній розкол і пошуки прибічників

припинення самостійного існування ЄКП (П-Ц). Так, наприклад, у циркулярному листі Київського губкому КП(б)У (січень 1920 року) означена тактика більшовиків щодо ЄКП(П-Ц): «не дивлячись на присвоєну ними собі назву «комуністичної партії», вони залишилися тими ж націоналістами, що й буржуазні сїоністи, і більше думають про Палестину, ніж про революційну роботу на місці. Із вступом в нашу партію Єврейського комуністичного союзу (Комфарбанд) поза Комуністичною партією [більшовиків] залишилися одні лише єврейські націоналістичні партії. Тому з нашої сторони «ЄКП Поалей-Цїон» не повинна отримати ніякої ні моральної, ні матеріальної підтримки. Партійна організація, зокрема наша єврейська секція, в письмовій і усній агітації повинна нещадно викривати дрібнобуржуазну, націоналістичну природу «Поалей-Цїон» у всіх її видах, рівно як і залишків всіх інших єврейських угодницьких партій» [30, с. 290-291].

У свою чергу в зверненні ЦК ЄКП (П-Ц) до Всеросійського Центрального Виконкому рад (далі ВЦВК. – Д. С.) від 14 січня 1921 року висловлювалося невдоволення з приводу «... репресій, що мали і мають місце проти нашої партії» з боку влади на території радянських республік (України, Білорусі, Росії). У документі зазначалося: «Наша партія перша з єврейських робітничих партій примкнула до комунізму і дала свої кращі сили на захист радянської влади, про що свідчать численні мобілізації, проведені під час нападу Колчака, Денікіна, Врангеля, останньої польської навали. На Україні і в Білорусі, де наші організації і товариші вели і ведуть самовіддану боротьбу за зміцнення пролетарської диктатури, наша партія піддається різним утискам: так, закриваються наші клуби, не дозволяються до друку наші органи, листівки і відозви» [27, с. 97-98]. Як приклад, автори звернення наводили факти закриття губревкомом єврейського робітничого клубу ЄКП (П-Ц) у Чернігові, відібрання клубу ЄКП (П-Ц) для перукарні у Новозибкові, відмову в Києві друку партійного органу ЄКП (П-Ц), незважаючи на допустимість видання друкованих органів цієї партії, а також відмову Сибірського і Кримського ревкомів у легалізації парторганізацій ЄКП (П-Ц). Такі ж утиски, за їхніми словами, мали місце й у інших місцевостях, зокрема у містечку Пирятин на Полтавщині. Автори звернення обурювалися: «Нам не дають відкрито вести комуністичну пропаганду і культурну роботу серед євр[ейських] робітничих трудових мас» [27, с. 98]. Водночас вони зазначали, що «... ці утиски набувають всеросійського характеру...» [27, с. 98]. З огляду на це, ЦК ЄКП (П-Ц) звертався з проханням до ВЦВК вирішити вказані непорозуміння й ужити заходів для недопущення подібного у майбутньому [27, с. 98-99].

Разом з тим РКП(б) стежила за діяльністю екапістів, а також проводила ідеологічну, агітаційно-пропагандистську боротьбу з критики програми «єврейського комунізму» ЄКП (П-Ц). У цьому вона спиралася на підконтрольні більшовикам єврейські секції, єврейські відділи при більшовицьких губпарткомах, Голоvbюро єврейських секцій в Україні й Білорусі, Єврейське Центральне бюро при ЦК РКП(б) [2, с. 255-257]. Прикладом цього є циркуляр під грифом «таємно» (листопад 1922 року), за підписами секретаря ЦК КП(б)У, завідувача агітпропу ЦК та завідувача євсекції ЦК. Він був адресований усім губкомам КП(б)У з приводу скликання на початку січня 1923 року в Москві 1-ої Всеросійської єврейської безпартійної робітничої конференції. У циркулярі містився заклик «...вжити [на місцях] всі заходи до того, щоб на конференцію були обрані

[делегатами] в переважній більшості комуністи, а потім безпартійні робітники, які близько до нас перебувають». При цьому вказувалося: «Має особливе політичне значення, якщо на цю конференцію зовсім не будуть обрані представники націоналістичних партій, як Цейре-Ціон, ЄКП, і ЄСДРП (Паолей-Ціон)» [16, арк. 158]. Для цього комуністи-євреї під керівництвом євсекцій та у тісному контакті й узгоджено з профспілками мали провести на місцях попередню передвиборну кампанію на фабриках, заводах, громадських зібраннях тощо для досягнення потрібного більшовикам результату виборів [16, арк. 158]. Адже, по суті, майбутня конференція мала продемонструвати всередині та за межами країни, що єврейське робітництво беззастережно йшло за більшовиками. Досягти цього можна було лише штучно усунувши конкурентів – єврейські ліві партії.

У свою чергу екапісти лояльно ставилися до радянської влади, намагалися не ворогувати з більшовиками, позиціюючи себе як їхніх союзників і поборників пролетарської влади [27, с. 92]. Свідченням цього є партійні мобілізації екапістів для участі у спільній з більшовиками та іншими лівими силами військовій боротьбі проти ворогів радянської влади. Наприклад, загальнопартійна конференція ЄКП (П-Ц), яка відбулася у Харкові 16-22 червня 1920 року, ухвалила «...продовжити і посилити [мобілізацію екапістів] і відправила 10% свого [партійного] складу на Зах[ідні] фронти» [27, с. 85-86]. З іншого боку, гостра військова ситуація змушувала більшовиків йти на тимчасові союзи з іншими політичними силами, використовуючи їхні людські та інші ресурси.

Утім, організації ЄКП (П-Ц) на місцях вступали у боротьбу за лідерство у єврейському громадському житті зі своїми політичними суперниками, підконтрольними більшовикам – єввідділами та євсекціями. Такі дії більшовики сприймали як боротьбу проти себе [1, с. 89; 4, с. 27; 27, с. 92].

Водночас більшовики контролювали доступ членів ЄКП (П-Ц) до ключових державних установ, у т.ч. й до військових організацій. Так, 25 жовтня 1921 року члени оргбюро ЦК КП(б)У, у відповідь на запит Кременчуцького губкому КП(б)У щодо можливості включення членів ЄКП (П-Ц) до ЧОН (Частин особливого призначення), ухвалили: «Вважати з політичних міркувань неможливим». 5 листопада 1921 року члени оргбюро ЦК КП(б)У ухвалили поширити зазначену постанову у всеукраїнському масштабі. Відповідні виписки з протоколів оргбюро ЦК КП(б)У за 25 жовтня та 5 листопада були направлені всім губкомам КП(б)У під грифом «З.[овсім] таємно» для керівництва [8, арк. 52]. Отже, коли зовнішня небезпека для існування радянської влади минула, потреба у допомозі екапістів для більшовиків автоматично відпала.

ЦК ЄКП (П-Ц) намагався вступити в переговори з більшовицьким керівництвом щодо організаційного включення ЄКП (П-Ц) в РКП(б) як єврейської секції, тобто зберігаючи певну самостійність. Остання мала б полягати у подвійному підпорядкуванні екапістів: у загальнополітичних питаннях – РКП(б), у суто єврейських – рішенням Всесвітнього союзу ЄКП (П-Ц) («Вельтфарбанду»). Проте керівництво РКП(б) відхилило такі умови, розкритикувавши ідейні положення екапістів. Більшовики принципово відкидали розділення питань на загальні та суто єврейські, можливість подвійного партійного підпорядкування й існування у своїх лавах незалежної від загальнопартійної дисципліни групи членів партії. Також вони були проти виокремлення екапістами «єврейських питань» – ідей запровадження єврейського пролетарського самоуправління в усіх соціальних

і культурних питань, єврейських робітничих рад, еміграції євреїв до Палестини тощо. Своєю чергою умовами вступу до своєї політичної сили вони ставили екапістам повний розрив з «націоналістичною ідеологією» (більшовики, виходячи зі своїх ідеологічних засад, сприймали програму екапістів як націоналістичну. – Д. С.), вихід із Всесвітнього союзу ЄКП (П-Ц), відмову від агітації сіонізму (еміграції до Палестини). При цьому вступ членів ЄКП (П-Ц) у РКП(б) мав здійснюватися на загальних підставах з безумовним підкоренням партійній дисципліні РКП(б), без висунення будь-якої власної програми з єврейського питання, тобто на умовах визнання єдиної партійної дисципліни [27, с. 90-91]. Фактично більшовики пропонували повне організаційне й ідейне розчинення у своїй партії. Проте ЦК ЄКП (П-Ц) відкинув такі умови. Отже, спроби досягнення вступу в РКП(б) на умовах, висунутих екапістами, виявилися марними. Невдачею закінчилися й намагання ЦК ЄКП (П-Ц) через «Вельтфарбанд» приєднатися до Комінтерну на правах єврейської секції. Загалом, екапістам так і не вдалося домогтися від Комінтерну та РКП(б) поступок у принципових питаннях [2, с. 259].

Серйозним ударом для ЄКП (П-Ц) став внутрішньопартійний розкол у її лавях. У березні 1922 року радикальні ліві пробільшовицькі елементи всередині ЄКП (П-Ц) утворили у Москві Бюро лівої фракції ЄКП (П-Ц), яке виступило за повний розрив з «єврейським комунізмом» і вступ у партію більшовиків [2, с. 259]. Це означало внутрішній розкол, підрив єдності лав цієї політсили зсередини. Очевидно, тут не обійшлося без втручання більшовиків (й імовірно, підконтрольних їм спецслужб), що простежується на матеріалах регіонального рівня.

Уже до кінця 1922 року лівій фракції вдалося досягти переваги в місцевих парторганізаціях Єврейської компартії. Зрештою, скликана у грудні 1922 року III Всеросійська конференція ЄКП (П-Ц) ухвалила постанову про відхід від сіоністської ідеології, вихід з «Вельтфарбанду» й вступ до більшовицької партії [2, с. 259-260], що означало самоліквідацію ЄКП (П-Ц). А у січні 1923 року III Всеросійська конференція Єврейської комуністичної спілки молоді (Євкомолу), ухвалила рішення про злиття спілки з більшовицькою молодіжною організацією – РКСМ [31, с. 310; 32, с. 30-31; 33, с. 56-57].

Більшість парторганізацій ЄКП (П-Ц), що діяли в УСРР, підтримали рішення III конференції. У лютому 1923 року ЦК РКП(б) схвалив у спеціальному циркулярі рішення конференції ЄКП (П-Ц) і дав указівку місцевим більшовицьким організаціям прийняти до свого складу колишніх екапістів, зарахувавши їм партійний стаж з грудня 1922 року [2, с. 269].

Утім секретаріат ЦК КП(б)У, розглянувши у березні 1923 року циркуляр РКП(б) про вступ ЄКП (П-Ц) в РКП(б), уніс до нього певні доповнення. Зокрема, було ухвалено: «Дати Губкомам вказівки, що з огляду на специфічні умови на Україні й з огляду на те, що українська організація (ЄКП (П-Ц). – Д. С.) насичена міщанством, ЦК рекомендує проявляти особливу уважність при переведенні в [більшовицьку] партію поалей-ціоністів», а також повідомити про це доповнення та мотиви його прийняття ЦК РКП(б) [15, арк. 26]. На початку квітня 1923 року витяг із протоколу засідання секретаріату ЦК КП(б)У під грифом «оголошенню не підлягає» із зазначеними раніше вказівками отримали й у Полтавському губкомі КП(б)У [15, арк. 26]. Загалом же після саморозпуску ЄКП (П-Ц) у 1922 році частина її членів була прийнята до лав більшовицької партії [3, с. 134].

На Полтавщині взаємовідносини між більшовиками і екапістами також не були однозначними. Так, ЄКП (П-Ц) використовувалася місцевою більшовицькою владою у боротьбі зі своїми суспільно-політичними конкурентами, здійснюючи їхніми руками руйнацію традиційних єврейських установ, радянізацію єврейської спільноти. Про це, зокрема, свідчить звернення до відділу управління губвиконкому від 20 серпня 1920 року за підписом секретаря Полтавського губкому КП(б)У та завідувача єврейським відділом губкому КП(б)У. В документі зазначалося: «Сввідділ Губпар[т]кому звертає Вашу увагу на те, що до сих пір існують єврейські суспільно-буржуазні установи як община й інші.

Просимо призначити ліквідаційну комісію у складі трьох осіб по одному представнику від Сввідділу, Комбунду і Є.К.П. і запропонувати їм в найкоротший термін ліквідувати всі єврейські суспільно-буржуазні установи» [7, арк. 50].

Ситуація навколо ЄКП (П-Ц) постійно перебувала в полі зору місцевого більшовицького партійно-політичного керівництва – Полтавського губкому КП(б)У. Так, 13 грудня 1920 року на засіданні його президії ухвалили доповнити порядок денний майбутнього пленуму губкому, серед іншого, й окремим питанням про ЄКП (П-Ц) [5, арк. 69 зв.; 6, арк. 151]. Водночас на засіданні президії губкому КП(б)У від 19 квітня 1921 року, розглянувши відношення ЄКП (П-Ц) про включення їхніх представників у комчастину, ухвалили відмовити [9, арк. 51 зв.].

Представники ЄКП (П-Ц), будучи легальною партією, брали участь у виборах до органів влади. Проте кількість їх була настільки мізерною, що впливати на політику вони не могли. Наприклад, унаслідок виборів до міськради Пирятини 1 квітня 1920 року, було обрано 20 осіб, із яких 8 – від ЄКП (П-Ц) [34, арк. 29]. А з-поміж 207 делегатів, які з'явилися на Лубенський повітовий з'їзд рад наприкінці січня 1921 року, було лише 2 екапісти [26, арк. 81].

Загалом, осередки ЄКП (П-Ц) на території Полтавської губернії не відзначалися ані помітною активністю, ані значною чисельністю. Їх діяльність відстежувалася чекістами. Так, у Інформаційному бюлетені Полтавської губЧК за 1-15 вересня 1921 року стисло зазначалося: «...в Лубенському повіті є партія ЄКП, яка проводить свою роботу виключно серед єврейського населення» [11, арк. 7 зв.]. При цьому про інші осередки цієї партії у документі не зазначалося, а у подальших своїх звітах чекісти не згадували про екапістів у Лубнах. Водночас, як зазначає В. Прилуцький, на початку 1920-их років у Кременчуці, Полтаві, Пирятині діяли організації Євкомолу. При цьому, зауважує дослідник, у Сосниці на Чернігівщині та Пирятині на Полтавщині діяли найбільш міцні організації Євкомолу, через що ці містечка жартома називали «Пітером та Москвою» Євкомолу. Так, у Сосниці налічувалося 60-80 юнаків та дівчат євкомольців, у Пирятині – 50 [32, с. 30-31; 33, с. 56-57].

За даними співробітників Полтавської губЧК, станом на першу половину лютого 1922 року, ЄКП (П-Ц) в Полтавській губернії існувала легально, мала у Полтаві губернське бюро (губком) у складі Я. Ефроїмсона, І. Манера і М. Фальковича, клуб по вулиці Преображенській, а також партійні організації-осередки у Прилуках і Пирятині. Водночас її становище в губернії у той час було радше хитким, ніж монолітним, адже у Пирятинській парторганізації, через незгоду з тактикою ЦК ЄКП (П-Ц), у зазначений період стався внутрішній розкол. Унаслідок цього з партії там вибуло 29 членів, серед яких були навіть члени ЦК

ЄКСМ (Євкомолу). В результаті в Пирятині було організовано партійну трійку (для керівництва роботою), про що повідомили телеграмою губком ЄКП (П-Ц). Більше того, екапісти, які відкололися від партії, почали переговори з КП(б)У щодо вступу до її лав. У відповідь єврейський відділ Полтавського губкому КП(б)У прийняв постанову про можливість тільки персонального вступу [1, с. 90-91; 13, арк. 15 зв., арк. 47].

На наш погляд, це були перші паростки серйозного внутрішньопартійного розколу, котрі, як побачимо згодом, виникали не без сприяння більшовиків. На переконання Л. Бабенко та С. Ляхівненка, «... головним перевіреним засобом нищення партії стало провокування чекістами внутрішнього розколу» [1, с. 91]. На думку автора, такий підхід може мати під собою підґрунтя, зважаючи на дані секретного Звіту ДПУ УСРР про піврічну діяльність за січень-червень 1922 року. У ньому щодо методів роботи ДПУ стосовно антирадянських партій (у т.ч. і єврейських) зазначалося: «Рахуючись з доволі «мирним» характером діяльності антирадянських партій, органи ДПУ, у звітному півріччі у своїй роботі по боротьбі з ними, вступили на шлях безкровних репресій, застосовуючи заходи ізоляції, висилки та ін. Широко поставлене освідомлення і спостереження дозволяло органам ДПУ не лише боротися з активними проявами діяльності антирадянських партій, але і брати на себе в інші моменти керівництво внутріпартійними чварами в кінцевому рахунку, які служили для ... розкладання організацій» [14, арк. 28 зв.]. Самі полтавські чекісти у звіті за лютий 1923 року зазначали про вжиття ними заходів для введення в Полтавську організацію Єврейської соціал-демократичної робітничої партії (Поалей-Ціон) (далі ЄСДРП (П-Ц) – Д. С.) колишніх членів ЄКП (П-Ц) для її внутрішнього розкладання [1, с. 102; 20, арк. 13]. Цим іще раз підтверджується участь радянських спецслужб у розкладанні цих політичних організацій.

Місцеві екапісти намагалися вести боротьбу зі своїми політичними конкурентами, підтримуючи репресивні заходи більшовицької влади. Так, у архівних фондах збереглася заява за підписом секретаря Полтавського губкому ЄКП (П-Ц) Я. Ефроїмсона від 14 січня 1921 року, адресована до голови губЧК Полтавщини та Полтавського губкому КП(б)У. В ній зазначалося: «З огляду на те, що до відома Губкому Є.К.П. дійшл[о], що Прилуцькі сіоністи арештовані за звинуваченням в контрреволюції Губком Є.К.П., беручи до уваги суспільний інтерес і класов[е] [зн]ачення цього факту, висловлює клопотання перед Вами про залучення до [цієї] справи в якості обвинувачів представників Є.К.П. і про передачу цієї справи для гласного розгляду в Ревтрибунал, так як тільки таким чином найбільш успішно будуть викриті реакційна сутність імпер[іа]лістської і на жаль ще сильної і впливової в євр.[ейських] масах сіоністської буржуазії. Ми особливо наполягаємо на тому, щоб ця справа розглядалася як політична демонстрація проти євр.[ейської] буржуазії, а не як звинувачення в конкретних вчинках окремих осіб» [10, арк. 1].

В іншому документі знаходимо яскравий приклад партійного взаємопоборення і ворожнечі, ініційованої екапістами проти впливової у середовищі євреїв сіоністської партії «Цейрей-Ціон», що було на руку й більшовикам. Про це, зокрема, свідчить зміст звернення до президії Полтавського губвиконкому під грифом «таємно», датованого 14 січня 1922 року, за підписом секретаря губкому ЄКП (П-Ц) Я. Ефроїмсона. Своєю чергою, з губвиконкому

копію звернення було надіслане до Полтавського губкому КП(б)У [12, арк. 23, арк. 24]. У документі зазначалося: «У зв'язку з наказом про реєстрацію всіх організацій, перед Губвиконкомом знову ставиться питання про легалізацію сіоністської організації, що не підкорилася наказу Губвиконкому. З огляду на це Губком Є.К.П. знову порушує питання про те, щоб сіоністська партія в цілому і її складова частина «Цейрей-ціон» не були легалізовані». На переконання автора звернення, ці організації активно виявляли свою реакційну сутність у боротьбі проти єврейських робітничих партій, проводили антирадянську агітацію, а останнім часом, «... у зв'язку з загальним наступом буржуазії», сіоністи навіть збільшили свою політичну активність. Крім того, у документі підкреслювалося: «Вороже ставлення сіоністів до Рад.[янської] Влади виявилось під час 12 конгресу сіоністів, коли вони демонстрували свій зв'язок з англійським урядом, підкреслюючи тотожність інтересів єврейського «народу» і англійської буржуазії. Лідери сіоністів Соколов і Вейцман говорили про грядущу перемогу над більшовизмом» [12, арк. 24].

Також у зверненні згадувався «...політичний контакт в боротьбі за «звільнення» України...» між лідером сіоністів В. Жаботинським та лідером УНР С. Петлюрою. Вказувалося й те, що «НЕП, яка відроджувала євр.[ейську] буржуазію, створює особливо сприятливий ґрунт для розвитку євр.[ейських] буржуазних орган.[ізацій], якщо на них [н]е буде вчинено політично-адміністративного тиску». На думку автора звернення, все вищезазначене ним щодо сіоністів також безпосередньо стосувалося і сіоністської партії «Цейрей-Ціон», яка, хоч і була окремою опозиційною групою всередині сіоністської організації, проте повністю підкорялася її дисципліні, а тому несла відповідальність за політичні виступи всієї партії [12, арк. 24]. Як зазначалося у документі, «ми наполягаємо на тому, щоб Губвиконком виходив не із місцевих конкретних умов, а із факту існування єдиної Всесвітньої Сіоністської організації, окремі частини котрої відповідальні за виступи всієї організації». У документі підкреслювалося: «Порушуючи клопотання перед Губвиконкомом про ліквідацію сіоністів, Губком Є.К.П. разом з тим вважає необхідним підкреслити, що успішна боротьба з сіоністами і зміцнення ідеї Рад.[янської] влади серед євр.[ейських] робітників може розвиватися лише за умови надання широкої матеріальної і моральної підтримки Є.К.П., яка в основу своєї діяльності ставить справу боротьби з євр.[ейською] буржуазією» [12, арк. 24]. У зверненні, написаному на рівні доносів, було намагання показати Єврейську компартію в очах більшовиків як їхнього союзника, справжнього борця з «буржуазним сіонізмом», і – водночас – прагнення заручитися для себе всебічною підтримкою з боку правлячої партії.

Однак подібні факти не гарантували подальшого існування ЄКП (П-Ц) на суспільно-політичній арені. У 1922 році екапістське середовище краю не оминула хвиля загальнопартійного внутрішнього розколу. Документи, виявлені в архівних фондах, доводять, що пробільшовицьки налаштовані екапісти у тісному контакті з більшовиками вели роботу з дезорганізації та внутрішнього розкладання власної політичної сили, утворюючи групи прихильників переходу до лав більшовицької партії й припинення самостійного існування ЄКП (П-Ц). Зокрема, такі пробільшовицькі групи діяли у Полтаві, Пирятині, Кременчуці. До цього ж табору належав і один з керівників губкому ЄКП (П-Ц) Я. Ефроїмсон. Місцеві екапісти підтримували контакти з виконавчим бюро лівої фракції ЄКП у Москві,

інформували його про свою діяльність та узгоджували її з ним, отримували звіди рекомендації, інструкції. При цьому вони одночасно контактували й з місцевими більшовицькими парторганізаціями.

У свою чергу члени лівої фракції у Москві діяли, як вони самі зізнавалися, під керівництвом РКП(б) і ЦБ євсекцій. Про це, зокрема, свідчать матеріали листа, написаного секретарем виконавчого бюро лівої фракції у Москві до полтавських скапістів Ефроїмсона і Шройєцького, датованого 23 травня 1922 року. В ньому зазначалося: «З великою радістю ми читали вісті про Ваше співробітництво з нами. Ми сподіваємося, що Ви зіграєте величезну роль в нашій роботі. Необхідно напружити всі сили і перетворити нашу меншість в більшість, а це вельми можливо. В Москві, не рахуючи ЦК і його службовців, ми складаємо 50% організації. В Пирятині, крім нашої групи, організації немає. В Києві і районах працюють [наші] товариші Коралл і Тейман. ...Надії на те, що Ц.К. скличе конференцію, немає. Конференцію ми повинні скликати. ...Я ніяк не можу зрозуміти логіку тих товаришів, які поспішають перейти в ЄКП (так у документі, очевидно, в РКП(б). – Д. С.). На засіданні секретаріату Комінтерну і Ц.Б. Євсекції, нам вказали, що в РКП можемо перейти тільки тоді, коли буде виконана покладена на нас задача. В резолюціях Комінтерну, які, по всій вірогідності, [ви] читали, говориться, що ми всі слабо вели роботу нашу...

Товариші, надішліть всі циркуляри, що відносяться до нас, зокрема циркуляр, в якому говориться, що товариші, які голосували проти резолюції Ц.К. виключаються. Ми друкуємо відозви, які будуть Вам вислані.

Пишіть чим можна Вам допомогти» [12, арк. 31].

Не менш цікавим є інший лист, написаний 23 травня 1922 року членами виконавчого бюро у Москві до очільників Полтавського губкому ЄКП (П-Ц). У ньому мовилося: «Вашого листа ми отримали. На сьогоднішньому засіданні Виконбюро ми обговорили лінію, яку Ви вели і запланований план Вашої подальшої роботи. Схвалюючи всю вашу роботу ми вважаємо за необхідне вказати Вам наступне: 1) Про Вашу тактику щодо Ц.К. Ви повинні всіляким чином уникнути Вашого виключення із партії. Використовуйте всі компроміси у цьому напрямку і намагайтеся затягнути всі переговори з Ц.К. Збирайте всі документи, що стосуються виключення т.т. (товаришів. – Д. С.) із партії.

2) Про конференцію Лівобережної України. Наша думка, що Ви повинні утриматися поки що від цього. Ми ще поки також не думаємо про конференцію, зв'яжіться краще тісніше ... з Пирятином і Кременчуком, де є наші значні групи і з іншими найближчими до Вас пунктам[и]. Ми впевнені що через декілька місяців ми будемо у змозі зірвати конференцію» [13, арк. 50].

Разом із цим, у документі зазначалося: «Товариші ж, які відмовляються від роботи з Вами і поспішають в КПУ не можуть бути взагалі прийнятими в ...Комуністичну партію [більшовиків] якщо вони відмовляються від комуністичної роботи. Всю роботу нашу ми ведемо в контакт і під керівництвом Ц.К. Р.К.П і ЦБ. Євсекцій. Комуністична партія покладає на нас цю роботу і хто хоче бути членом КПУ повинен виконати покладену на нього роботу. Про це Ви повинні повідомити і Комітету КПУ. Товариші, пам'ятайте, що Полтава є центр ЄКП на Лівобережній Україні і Ви можете відігравати велику роль по ліквідації ЄКП. На Вас лежить велика відповідальність перед єврейським комуніст.[ичним] рухом і Комінтерном. З енергією до роботи» [13, арк. 50 зв.].

Отже, зміст листів переконливо доводить, що більшовики брали безпосередню участь у розпалюванні внутрішньопартійного розколу й посиленні позицій табору ліквідаторів в ЄКП (П-Ц). Участь екапістів Полтавщини у цьому русі не була випадковою, адже розкольники у Москві високо оцінювали Полтаву як центр Єврейської компартії на Лівобережній Україні, тому покладали на них великі надії й підтримували з ними організаційні зв'язки.

Матеріали ще одного документа свідчать про те, що полтавські ліві екапісти одночасно контактували як з розкольниками центру в Москві, так і з місцевими керівниками більшовицької партії. Наприклад, у листі екапістів Ефроїмсона й Ізраєцького до Полтавського губкому КП(б)У вони радилися щодо отриманих з Москви порад: «Припроваджуючи при цьому отримані нами листи із виконбюро фракції револ.[юційної] меншості просимо Губком реагувати на лінію виконбюро.

Ідею про Всеросійську фракційну конференцію [у] виконбюро, як видно, сприйняли серйозно і пропонує нам утриматися від вступу в [більшовицьку] партію, причому вони пишуть що [...] (тут у тексті незрозумілий напис. – Д. С.) по директивах Ц.Б – Євсекції Р.К.П. і секретаріату Комінтерну. Ми просимо губком дати запит в Ц.К. [більшовицької] партії про його відношення до цієї Всеросійської фракційної конференції і виконбюро ...» [13, арк. 53].

Зрештою, як уже зазначалося, наприкінці 1922 року конференція Єврейської компартії (Поалей-Ціон) прийняла рішення про саморозпуск своєї політичної сили і входження її членів до лав більшовицької партії. Це означало кінець самостійного існування ЄКП (П-Ц), а отже, ліквідатори, а з ними й більшовики, здобули перемогу. Такий фінал існування партії виявився типовим для політичного шляху подібних політичних сил, лояльних та ідеологічно близьких до більшовиків.

Звісно, не всі екапісти сприйняли таке рішення прихильно. Незгодні з ним увійшли до лав іншої легально діючої лівої політичної сили – ЄСДРП (П-Ц). Так, на загальному зібранні Полтавської організації ЄСДРП (П-Ц), що відбулося 19 січня 1923 року у Полтаві, було вирішено не перешкоджати тим екапістам, які не були згодні з точкою зору своєї партії у питанні щодо злиття з КП(б)У, – вступати натомість в ЄСДРП (П-Ц). При цьому умовою такого вступу висувалася необхідність погоджуватися з практичною роботою в Палестині через «Арбітер-Фонд» [20, арк. 6]. Імовірно, у ЄСДРП (П-Ц) вирішили скористатися саморозпуском конкурентів і залучити бажаючих із числа її колишніх членів з метою поповнення власного нечисленного особового складу. При цьому, як свідчать архівні дані, органи держбезпеки вирішили скористатися цим для введення в Полтавський осередок ЄСДРП (П-Ц) пробільшовицьки налаштованих, можливо, завербованих ними, колишніх екапістів для її внутрішнього розкладу. Це підтверджують самі полтавські чекісти у звіті за лютий 1923 року, зазначаючи: «Відділом ДПУ вжито заходів для введення в Полтавську організацію кол.[ишніх] членів ЄКП, які стоять на точці зору комінтерну для розкладання організації «Поалей-Ціон» [20, арк. 13]. Отже, знищивши свою партію зсередини, окремі колишні екапісти отримали від влади нове завдання – зруйнувати іншу легальну єврейську ліву партію, ймовірно, за вже апробованим в ЄКП (П-Ц) сценарієм. З іншого боку, зазначені дані свідчать про пряму причетність більшовиків та підконтрольних їм органів держбезпеки до процесу внутрішнього розкладання і дезінтеграції політичних сил.

Як і на загальнодержавному рівні, політичний шлях членів ЄКП (П-Ц) на Полтавщині завершився розколом у її лавах та входженням деяких екапістів у КП(б)У. Механізм зміни партійної приналежності був нескладним. 23 березня 1923 року на засіданні бюро нацменшості Полтавського губкому КП(б)У, серед іншого, було розглянуто доповідь виконавчого бюро про вступ ЄКП (П-Ц) у КП(б)У, ознайомлено з циркулярними листами РКП(б). У результаті було ухвалено низку важливих рішень з цього питання. По-перше, виконавчому бюро запропоновано заповнити анкети на всіх бажаючих вступити в РКП(б) з персональною характеристикою на кожного з них. При цьому прийняття таких осіб у більшовицьку партію мало здійснюватися згідно з циркуляром ЦК РКП(б). По-друге, ухвалено звернутися до секретаря губкому КП(б)У з проханням запропонувати повітпарткомам КП(б)У втілити в життя на місцях циркуляр РКП(б) щодо ЄКП (П-Ц), а секретареві міськкому КП(б)У – запропонувати провести на одному із партійних зібрань доповідь про ЄКП (П-Ц). По-третє, ухвалено виділити із складу виконавчого бюро 2-х осіб (зокрема, від нацменшості – Тейтеля) для обробки архіву екапістів й здати його у 10-денний термін в губком КП(б)У [22, арк. 1].

Окремих питанням на цьому ж засіданні розглянули поданий виконавчим бюро список місцевих екапістів, у якому фігурувало 11 осіб, для затвердження їх у лави більшовицької партії. В результаті деяких фігурантів – Впекарського (так у тексті, очевидно – Пекарський. – Д. С.) та Замбарсу (остання також згадується в інших документах як Зембровська чи Зомбровська. – Д. С.) – було затверджено. Стосовно Гер і Голшмана (який у інших документах фігурує як Гольдман. – Д. С.) – рішення було відсутнє, а щодо Малера, Левіна, Кушнерьова – рішення «затвердити» було закреслене. Разом з цим рішення стосовно окремих осіб містили стислі уточнення. Так, робітника-кравця Шеймана затвердили з проханням до виконавчого бюро надати матеріали, необхідні для зарахування стажу, про те, з якого часу той порвав зв'язок з партією. Екапіста Маркевича як такого, що проводив «анти-ком.[уністичну] лінію» і якому виконавче бюро дало відвід, бюро нацменшості також вирішило не затверджувати. Робітникові Пецинеру запропонували вступити в КСМУ з огляду на його малорозвиненість та вік. Щодо робітника-друкаря Стискіна – було ухвалено поставити до відома Полтавський губком КП(б)У про виконання ним раніше релігійних обрядів. Але, беручи до уваги його «революційну заслугу», виконавче бюро мало надати наявний щодо нього матеріал [22, арк. 1-1 зв.].

Зазначені вище постанови бюро нацменшості від 23 березня щодо прийому окремих членів ЄКП (П-Ц) у РКП(б), були затвержені на засіданні бюро Полтавського губкому КП(б)У 29 березня із зазначенням: «Вважати пільги, надані Ц.К. Р.К.П. до 1-го травня ц.[ього] р.[оку]» [17, арк. 124; 18, арк. 34].

Усього виконавчим бюро було розглянуто 17 анкет екапістів, які висловили бажання вступити в члени РКП(б) і до яких були додані біографії кожного з них. Із зазначеної кількості розглянутих анкет 10 – належали колишнім членам Полтавської міської організації ЄКП (П-Ц), 5 – Пирятинської групи, 2 – Прилуцької групи екапістів. Після цього зазначений протокол був представлений на розгляд бюро Полтавського міськрайпарткому КП(б)У [17, арк. 126-127; 18, арк. 35; 19, арк. 15].

Під час прийняття колишніх екапістів до лав більшовицької партії не обійшлося без казусів. Так, в архівних фондах збереглася особиста заява екапіста Я. Ефроїмсона, надіслана в бюро Полтавського губкому КП(б)У. В ній він висловив клопотання перед губкомом КП(б)У про звільнення його від вступних обмежень при зарахуванні до лав більшовицької партії у вигляді 5 рекомендацій від поручителів-комуністів з 5-річним стажем. Це було необхідною умовою вступу до більшовицької партії для вихідців з ЄКП (П-Ц). Своє прохання Я. Ефроїмсон мотивував тим, що хоча й «...до кінця 1918 року перебував членом дрібно-буржуазної партії «Цейрей-Ціон», ...ще у 1917 р.[оці] організував у ній комуністичну групу і керував розкладенням [її] місцевої організації». На його переконання, незважаючи «...на національний характер ідеології цієї групи вона була комуністично витримана...». Тому, як зазначав Я. Ефроїмсон, «...я є комуністом з 1917 р.[оку] фактично і те, що я повільно і тривало викоринював національну ідеологію, показує серйозність перелому твердості, як комуніста». Іншим аргументом на свою користь Я. Ефроїмсон уважав те, що у 1919 році під час наступу Денікіна, незважаючи на свою хворобу, добровільно пішов на фронт, де отримав 2 рани. А в 1920 році при партмобілізації на польський фронт, знову добровільно пішов на фронт, де був до укладення перемир'я між воюючими сторонами. Насамкінець він підсумовував: «Думаю, що дворазове добровільне перебування на фронті служить достроковим випробуванням комуніста і для того щоб до нього (Я. Ефроїмсона. – Д. С.) відносилися не як до ворожого елемента, а як до професійного революціонера» [13, арк. 49]. Однак, як свідчать архівні документи, більшовики не зробили винятку для Я. Ефроїмсона.

Зрештою, 17 квітня 1923 року на засіданні бюро міськрайпарткому Полтавської міськорганізації КП(б)У було розглянуто доповідь виконавчого бюро про прийом в більшовицьку партію членів ЄКП (П-Ц) [21, арк. 2]. При цьому окружні групи екапістів міськрайпарткомом КП(б)У не розглядалися [17, арк. 126-127; 18, арк. 35; 19, арк. 15]. У результаті по кожній кандидатурі прийняли окреме рішення. Зокрема, колишніх екапістів В. С. Шеймана (Шейнмана), І. Л. Маляра (Малера), С. Герр (Гер), І. Ізраєцького, А. Гурарія, Я. Ефроїмсона зарахували членами більшовицької партії (при цьому рішення щодо Я. Ефроїмсона було у протоколі дописане окремо. – Д. С.), а Зембровську (Зомбровську) – кандидатом. Кожному з них було зараховано партійний стаж з грудня 1922 року, згідно з циркуляром ЦК РКП(б) від 16 лютого 1923 року. Стосовно низки осіб були висловлені певні зауваження. Так, екапісту Кушнар'ову (Кушнер'ову), з огляду на хворобу, надали право подати анкету на вступ до партії після вилікування. Стосовно Левіна питання залишили відкритим до отримання його характеристики із партосередку (хоча це рішення у документі закреслене олівцем. – Д. С.). Пецинер і Гольдману було рекомендовано вступити в КСМ. Пекарському – взагалі відмовлено у прийомі в більшовицьку партію, як «нестійкому елементу». Стосовно Стискіна ухвалили погодилися з думкою бюро нацменшості [17, арк. 126-127; 18, арк. 35; 19, арк. 15; 21, арк. 2]. Отже, не всі вихідці з ЄКП (П-Ц) безперешкодно й легко змогли змінити своє політичне обличчя.

Остаточне вирішення питання про прийом колишніх членів ЄКП (П-Ц) у члени РКП(б) відбулося на засіданні бюро Полтавського губкому КП(б)У 19 квітня 1923 року. В результаті було затверджено ухвалені 17 квітня міськрайпарткомом рішення щодо екапістів (при цьому рішення щодо

Я. Ефроїмсона у протоколі дописане окремо. – Д. С.). Водночас колишніх членів інших організацій ЄКП (П-Ц), згідно з протоколами, розглянутими виконавчим бюро, вирішили не приймати, направивши для попереднього висновку відповідних окружкомів КП(б)У. Питання щодо двох осіб вирішили залишити відкритими: стосовно Стискіна – до з'ясування його справи в контрольній комісії про виконання ним релігійних обрядів, стосовно Левіна – до отримання його характеристики із партосередку. А виконавчому бюро запропонували впродовж семи днів привести у порядок архіви, отримані із ЄКП (П-Ц), і через губком КП(б)У направити їх в ЦК РКП(б) [17, арк. 126-127; 18, арк. 35; 19, арк. 15].

Згодом місцеве більшовицьке керівництво ще не раз поверталось до розгляду питань щодо окремих вихідців з ЄКП (П-Ц). Так, на засіданні бюро Полтавського губкому КП(б)У від 10 травня 1923 року слухали, серед іншого, питання про затвердження кандидатом більшовицької партії колишнього екапіста А. Ш. Пекарського. З одного боку, рішенням бюро губкому КП(б)У від 19 квітня 1923 року йому було відмовлено у прийнятті в члени більшовицької партії як «нестійкому елементу», а з іншого – постановою Центральної комісії з прийому членів ЄКП (П-Ц) у РКП(б) від 4 травня 1923 року, – прийнято із зарахуванням партійного стажу з грудня 1922 року. В результаті члени бюро губкому ухвалили відмінити свою ж постанову від 19 квітня у частині щодо А. Ш. Пекарського й погодитися з постановою Центральної комісії [17, арк. 126-127, арк. 150; 18, арк. 35, арк. 44 зв.; 19, арк. 15].

Отже, колишнього екапіста все ж зарахували кандидатом у члени більшовицької партії. Однак пізніше його не оминули внутрішньопартійні чистки більшовицьких лав. Під час однієї з них йому згадали неодноразові факти його хитання й відступництва – переходи з ЄКП (П-Ц) у КП(б)У й навпаки. Так, ще восени 1920 року А. Ш. Пекарський подав заяву про перехід із ЄКП (П-Ц) у КП(б)У, в результаті чого рішенням президії Полтавського губкому КП(б)У від 8 листопада 1920 року було ухвалено прийняти його на загальних підставах через міськрайпартком КП(б)У [5, арк. 59; 6, арк. 121]. Проте згодом він не раз змінював партійну приналежність. У результаті перевіряюча партійна трійка ухвалила: «Беручи до уваги, що тов.[ариш] Пекарський [А. Ш.] є елементом нестійким, що виявилось у переході із ЄКП в КПбУ і знову в ЄКП і лише в [19]22 р.[оці] перейшов остаточно в КПбУ із партії виключити з правом вступу через робітничий осередок». Своєю чергою, 22 грудня 1924 року партколегія Полтавської губернської контрольної комісії затвердила ухвалу трійки. Зрештою, 6 січня 1925 року бюро Полтавського губкому КП(б)У, враховуючи рішення трійки й губернської контрольної комісії, вирішило погодитися з таким рішенням [24, арк. 10; 25, арк. 4-4 зв.].

Інший приклад. На засіданні бюро Полтавського губкому КП(б)У від 18 березня 1924 року, серед іншого, розглядали питання про колишнього члена ЄКП (П-Ц) Фальковича. Щодо нього Роменський окружком КП(б)У висловив клопотання про затвердження дійсним членом більшовицької партії, зарахувавши йому партійний стаж з грудня 1922 року, на підставі циркуляра ЦК РКП(б) №151 від 16 лютого 1923 року. Загалом, він був прийнятий Полтавською міськорганізацією КП(б)У кандидатом партії ще до видання циркуляра ЦК РКП(б), оскільки із ЄКП (П-Ц) вийшов на початку 1922 року, тобто при злитті він давно не був членом ЄКП (П-Ц). При цьому Фалькович був затверджений

31 липня 1923 року бюро окружкому та у жовтні 1923 року загальноміським зібранням у Ромнах. Однак остаточне рішення членів бюро губкому було невтішним: «Згідно формальних міркувань затвердження дійсним членом вважати неможливим» [23, арк. 69].

Отже, шлях Єврейської комуністичної партії (Поалей-Ціон) переконливо доводить, що належність до лівого табору та ідеологічна близькість до більшовиків не були запорукою тривалого існування. Більшовики намагалися встановити власну партійно-ідеологічну монополію у державі, усунувши з політичної арени всіх конкурентів. Документи, виявлені в архівних фондах, доводять, що на Полтавщині, як і загалом у республіці, інструментом усунення ЄКП (П-Ц) став внутрішній розкол, підтримуваний більшовиками. У тісному контакті з ними пробільшовицьки налаштовані екапісти вели роботу на місцях з дезорганізації та внутрішнього розкладання власної політичної сили, утворюючи групи прихильників переходу до лав правлячої партії й припинення самостійного існування ЄКП (П-Ц). Одночасно такі екапісти підтримували контакти з виконавчим бюро лівої фракції ЄКП (П-Ц) у Москві, інформуючи його та узгоджуючи з ним свою діяльність. У результаті такі дії призвели до ослаблення й самоліквідації ЄКП (П-Ц), а також входження окремих її представників у КП(б)У.

Список використаних джерел

1. Бабенко Л. Л. Ліквідація небільшовицьких політичних партій на Полтавщині в першій половині 1920-их років: навчальний посібник / Л. Л. Бабенко, С. М. Ляхівненко. – Полтава: АСМІ, 2009. – 120 с.
2. Басманов М. И. Сотрудничество и борьба: Из опыта отношений КПСС с непролетарскими и некоммунистическими партиями / М. И. Басманов, К. В. Гусев, В. А. Полушкина. – М. : Политиздат, 1988. – 382 с.
3. Бриндак О. Б. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-і роки ХХ століття / О. Б. Бриндак. – Одеса : Астропринт, 1998. – 184 с.
4. Гусев В. І. Бунд в суспільно-політичному житті України (кінець ХІХ ст. – 1921 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. І. Гусев. – К., 1999. – 36 с.
5. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). – Ф. П. 9032. – Оп. 1. – Спр. 8.
6. Там само. – Спр. 10.
7. Там само. – Спр. 13.
8. Там само. – Спр. 16.
9. Там само. – Спр. 22.
10. Там само. – Спр. 26.
11. Там само. – Спр. 28.
12. Там само. – Спр. 49.
13. Там само. – Спр. 50.
14. Там само. – Спр. 51.
15. Там само. – Спр. 61.
16. Там само. – Спр. 63.
17. Там само. – Спр. 67.
18. Там само. – Спр. 70.
19. Там само. – Спр. 73.

20. Там само. – Спр. 80.
21. Там само. – Спр. 91.
22. Там само. – Спр. 94.
23. Там само. – Спр. 100.
24. Там само. – Спр. 125.
25. Там само. – Спр. 129.
26. ДАПО. – Ф. Р. 1503. – Оп. 2. – Спр. 20.
27. Еврейский вопрос: поиски ответа: Документы 1919 – 1926 гг. – Вып. 1 / Центр изучения и публикации документов евр. истории «Храни и помни»; Под общ. ред. В.Ю. Васильева; Сост. В.Ю. Васильев, П.М. Кравченко, Л.Н. Малашенко, Р. Ю. Подкур; Предисл., прим., прилож. Л.И. Килимника. – Винница: Глобус-пресс, 2003. – 351 с., ил.
28. Кокін С. А. Боротьба КП(б)У з політичною опозицією на початку 20-х років / С. А. Кокін // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – К., 1992. – Вип. 2. – С. 24-30.
29. Копил О. С. Єврейські політичні партії та рухи у 20-их роках ХХ ст.: політологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О. С. Копил. – Миколаїв, 2009. – 19 с.
30. Курас И. Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине / И. Ф. Курас. – К.: Наукова думка, 1978. – 314 с.
31. Політична історія України. ХХ століття : в 6 т. / [ред. Курас І. Ф. та ін.]. – К.: Генеза, 2002– . – Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921 – 1938). – 2003. – 445 с.
32. Прилуцький В. І. Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 20-і роки / В. І. Прилуцький. – К.: Б. в., 1993. – 58 с.
33. Прилуцький В. І. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920-1939) / В. І. Прилуцький. – К.: Б. в., 2001. – 249 с.
34. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 33.

Д. В. Стаценко

ЕВРЕЙСКАЯ КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (ПОАЛЕЙ-ЦИОН) НА ПОЛТАВЩИНЕ В СВЕТЕ ИСТОЧНИКОВ (НАЧАЛО 1920-ЫХ ГОДОВ)

В статье на основании оригинальных архивных документов выясняются проблемы деятельности и схождения с политической арены Полтавщины в начале 1920-ых годов партийных ячеек и отдельных представителей Еврейской коммунистической партии (Поалей-Цион). Особое внимание уделено анализу взаимоотношений Еврейской компартии с правящей компартией большевиков, а также определению характера, роли и места ликвидаторских сил внутри ЕКП (П-Ц). В связи с этим показана причастность большевиков от наивысшего – до местного партийных уровней к процессу раскола этой политической силы, в тесном взаимодействии с которыми ликвидаторские пробольшевистские группы вели изнутри разложение Еврейской компартии (Поалей-Цион). В результате этого политический путь ЕКП (П-Ц) завершился самоликвидацией и вступлением отдельных ее представителей в партию большевиков. Также исследуются условия и механизм самоликвидации местных ячеек Еврейской коммунистической партии

(Поалей-Цион) на території Полтавщини і входження місних екапістов в ряди правящей большевистской партии.

Ключевые слова: УССР, Полтавщина, євреї, сионизм, ЄКП (П-Ц), РКП(б), КП(б)У, небільшевістські партії.

D. V. Statsenko

THE JEWISH COMMUNIST PARTY (POALE ZION) IN POLTAVA REGION ON THE BASIS OF THE SOURCES (THE EARLY 1920S)

The clarification of the issues concerning Jewish socio-political movement of the 1920s in the Soviet Ukraine on the regional level is still relevant. With this regard, the article is focused on studying the activity of the branches (nucleuses) and certain representatives of the Jewish Communist Party (Poale Zion) and their disappearance from the political arena of Poltava Region. The peculiarities of their political programme and relationship with the authorities of Bolshevik Communist Party and state power are analyzed. The mechanism of pressure by the Communist Party and the state power is considered. The role of the Bolshevik decrees aimed at oppressing the given political power is emphasized. It was found that the Communist Party of Bolsheviks and Jewish Communist Party shared similar ideological principles that made them allies at certain moments and at the same time they had significant differences.

The author thinks that each of these political powers aimed to be the only leader and builder of Communism for the Jewish population not allowing others to involve in this process. At the same time Bolsheviks aimed to be the only builders of Communism for the entire population including the Jews.

The reasons, conditions and mechanisms of the disappearance of local branches of the Jewish Communist Party from the political arena of the Republic and Region are also determined in the article on the basis of authentic archival documents. Special attention is given to figuring out the role and place of liquidators' powers within the Jewish Communist Party. In this connection the activities of the Bolsheviks and Soviet secret services on the highest Party level that led to splitting the political power were shown. In the close interaction with the liquidators' groups on the local level it caused the disintegration of the Jewish Communist Party from the inside. As a result, its political way ended with self-destruction and some representatives' joining the Bolsheviks Party.

Thus, the conclusion was made that the disappearance of the Jewish Communist Party (Poale Zion) from the political arena of Poltava Region at the end of 1922 was a natural process typical for the political movement of the parties, which were similar and loyal to the Bolsheviks.

Keywords: the Ukrainian SSR, Poltava Region, Jews, Zionism, JCP (PZ), RCP(B), CP(B)U, non-Bolshevik parties.

Надійшла до редакції 16 січня 2015 року

* * *